

виявлена упорядкованість та узгодженість в будові людини і Всесвіту приводить вченого до віри в Творця.

Тож логічним є те, що в сучасному підручнику „Загальна біологія” для X-XI класів **М.Є.Кучеренка та ін.** (К., Генеза, 2000) прямо зазначено, що „питання про суть життя не вирішене і донині”, що „багато видатних вчених-біологів були глибоко віруючими” (в т.ч. Ч.Дарвін та І.Павлов), що „довести правильність абіогенезу не вдалося” (тобто виявити можливість зародження живого з неживого, де проміжною ланкою мали б бути структури типу „коацерватів Опаріна”). Вказано на безсилля палеонтології, тобто визнано відсутність „чернеток еволюції”, які засвідчили б існування в минулому „побічних”, „непридатних до виживання” форм життя, що мали б з’являтися внаслідок „випадкових мутацій”.

Висновки.

На підставі досліджень природи, у вчених завжди були вагомі аргументи на користь ідеї Розумної Задуманості природи. Багато з них відчували обов’язок заявляти про свою віру вголос. Ось, чому видатні вчені декларували й декларують свою віру в Творця.

Учням дуже не вистачає розширеної інформації про те, що думали видатні вчені про світоустрій, дуже бракує розмови про першооснови буття. Тому шкільним програмам бракує факультативного міні-курсу з умовною назвою „Думки вчених про першооснови буття”. У цьому курсі мусять повноцінно наводитися погляди не лише віруючих учених, але також атеїстів і агностиків. **Учень нехай сам зробить свій вибір, мавши повну картину.** В розробці такого курсу ми вже маємо певний наробок, видавши книжку „Вчені знаходять Бога” (Климишин І.А. *Вчені знаходять Бога.* — Івано-Франківськ, 2004).

Недавня О.

РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНА ПРОБЛЕМАТИКА У СВІТСЬКИХ ПРЕДМЕТАХ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ЗА НОВОЮ ПРОГРАМОЮ

Проблема церковно-релігійної та духовної тематики в шкільних предметах, в навчальному процесі різних освітніх ланок не вичерпується питаннями введення чи невведення християнської етики, етики віри,

релігієзнавства чи теології. Відповідних усних та друкованих дискусій не бракує. Однак досі науковці та освітяни обходили такою ж прискіпливою увагою той факт, що, крім названих спеціальних предметів, в школах читалися й читаються інші гуманітарні дисципліни, де розглядаються питання віри, релігії, духовності – прямо чи опосередковано, у зв’язку з тими чи іншими історичними подіями чи у складі різних художніх творів, теж не нейтральних в плані формування світогляду та конфесійних упереджень чи уподобань.

Проаналізуємо найбільш показові відповідні предметні підручники за новою (12-річною) програмою, які запропоновані цього року для вивчення школярам-п’ятикласникам. Йтиметься про підручники з гуманітарних предметів, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, окрім підручника з етики, аналіз якого наразі залишаємо в іншому дискусійному полі. Насамперед із задоволенням відзначимо, що нові підручники, безперечно, кращі за старі. Однак хотілося б, щоб це не було єдиною перевагою, як останнім часом можна часто чути повсюди щодо більш масштабних явищ у державі. Напевно, варто подякувати спеціалістам-предметникам, що швидко написали ці книжки та поспівчувати з приводу таких знайомих причин окремих недоліків цієї продукції. Проте, справедливості ради, мусимо зауважити, що старі “совдепівські” підручники були значно кращими принаймні в одному – у вельми своєрідній, але логіці викладу, в ідеологічній цілісності. Так, в тодішній історії виклад тематичних блоків з їх причинно-наслідковими зв’язками був послідовний, зрозумілий та взаємопов’язаний, зокрема й у згадках про релігію й Церкву. Останніх хоч і було зовсім небагато, але вони “лягали” в контекст історичних подій та не суперечили одна одній та іншій паралельній історичній інформації. Тій самій, радянській комуністично-атеїстично-проросійській ідеології був підпорядкований зміст й усіх інших підручників, взагалі - весь зміст освіти та вся спрямованість виховання.

Тепер, начебто, освіта має відповідати потребам розвитку незалежної держави України, яка давно проголосила курс на європейську інтеграцію. Цього року навіть перший урок першого вересня в усіх українських школах з 5-ого по 11-тий класи був присвячений темі “Україна – європейська держава”, де школярам розповідали про природність та корисність для українців європейського вектору, оскільки Європа – це і є їх рідний дім.

Проаналізуємо, як співвідносяться ці цілком справедливі настанови зі змістом підручників, які пропонуються дітям.

Фундаментальними у формуванні відповідного світогляду юних громадян держави мали б бути насамперед підручники з історії. Натомість нові підручники базового курсу Вступу до історії України нагадують поспіхом перероблений старий текст, з якого вирізані певні фрагменти й куди додано новонаписані, причому написані почасти також тенденційно. Це стосується, зокрема, й викладу та коментарів релігійно-церковних подій (Див.: Мисан В. Вступ до історії України. Підручник для % класу. – К.,2005; Власов В., Данилевська О. Вступ до історії України. – К.,2005, а також «Мій Київ: історія, культура, географія. Підручник для 5 класу. – К.,2004).

Якщо легенда про прихід апостола Андрія виглядає нейтрально-прийнятно, то вже розповідь про хрещення України-Русі у 988 році викликає ряд зауважень. Як відомо кожному історичному, існують чотири основних теорії походження християнства (християнської ієрархії) в Київській Русі, й жодна не містить незаперечних достатніх доказів. Однак, наприклад, в підручнику “Мій Київ” відповідний параграф так і називається: “Русь приймала християнство за візантійським зразком”. Аналогічно – однозначно й імперативно - в підручниках з історії України читаємо: “Саме з Візантії на нашу землю прийшло християнство” (таке твердження закріплюється емоційно піднесеним уривком художнього твору про подорож учасниці почту княгині Ольги до Царгорода). Опис хрещення України-Русі в літописі Нестора викладається без жодних роз’яснень щодо необхідності критичного підходу до його достовірності, до верифікації взагалі всіх джерел за допомогою порівняння їх з іншими. Натомість легенди постають як факти, що відкладаються у свідомості як стійкі установчі стереотипи на кшталт “двічі по два чотири”, й інакше бути не може. Йдеться в першу чергу про ті очевидні пізніші провізантійські редакторські правки, наприклад, у “виборі вір” князем Володимиром Великим. Цей літописний фрагмент переказується дуже скорочено, без уривку про розмову князя з іудеями, де міститься історичний нонсенс – визнання іудейських місіонерів, що їх земля віддана християнам. В 80-х роках IX століття іудеї так сказати не могли, оскільки лише в 1099 році хрестоносці взяли Єрусалим і відбили від турків Палестину, що, отже, викриває пізнішу, заангажовану фальшивку в літописі пера візантійського ставленика (“вибір вір”, який має переконувати нащадків в однозначному візантійському походженні ієрархії та християнства взагалі в Києві, а далі й у тому, що Русь-Україна витоково православна, незважаючи на розділення Христової церкви на католицьку та православну лише у 1054 році).

Надалі прямо й опосередковано продовжується ця завдана лінія: кияни піднімаються проти татар у 1239 році “за віру православную” (тоді як в оригіналах історичних документів віком до 14 століття пишеться лише “віра правовірна”, а відредаговані з “правовірної” на “православну” пізніше переписувані джерела були за наказом митрополита Кіпріяна з Москви). Натомість “непроминального значення” коронація Галицько-Волинського князя Данила або згадується без уточнення, хто саме його коронував, або відразу знецінюється твердженнями, що Данила на це ледве вмовили, але це не спасло його від певної залежності від Орди.

Щоправда, треба віддати належне підручникам з історії України: терміни православ’я та католицизм з’являються в ньому вже у розповіді про релігійно-церковні події в українських землях у складі Литви та Польщі. Але – ось в такому контексті: “Католицька церква була чужою для українців... Тим часом поляки прагнули поширити вплив своєї церкви на приєднані українські землі. Для цього католицьке духівництво за підтримки деяких православних священників вирішило об’єднати церкви. Року 1596 в місті Бересті відбулося об’єднання (унія) католицької та православної церков. Утворилася ще одна церква – греко-католицька...” (Власов В., Данилевська О. Вступ до історії України. – С. 78).

Принагідно відзначимо, що гарне починання в цьому ж підручнику – пропозиція вчитися досліджувати історичні джерела, часом подається лукаво, у кращих традиціях візантійського редакторського крутіства, тобто заангажованою напівправдою, умовчанням чи й просто брехливістю. Наприклад, поруч щойно наведено історичного “перлу” вміщено дрібнесеньку фотографію Грамоти Берестейської унії, на печатках якої, звісно, не розібрати, що належали вони зовсім не “деяким священникам”, а правним єпископам Київської Церкви, що мали й передали в УГКЦ далі єдину, яка залишилася, лінію канонічних єпископських свячень від часів хрещення України-Русі. Натомість після цього розділу подається не текст, хоча б скорочений, Берестейських артикулів, й не документи, які свідчать про спроби примирення православної та уніатської “Русі з Руссю”, а безіменне оповідання від імені друкарів грека Никифора та його учня Федора про відвідини князя Костянтина Острозького в його Академії з відповідним – одностороннім – трактуванням подій.

Подальші скупі згадки підручників, дотичні церковно-релігійної проблематики української історії викладені більш-менш помірковано. В підручнику Власова та Данилевської навіть єдиним з церковних діячів оцінюється схвально з точки зору українських національних інтересів

митрополит греко-католицької церкви Андрей Шептицький (С.153). Останній, як меценат, згадується добрим словом також і в підручнику Мисана (С.134).

Нарешті, в історичних блоках про незалежну Україну з подіями минулорічних виборів включно (в іншому ці блоки хоч і лаконічні, але прийнятні), єдиною згадкою про релігійну тематику є в підручнику Власова та Данилевської коротенька довідка про Пересопницьке Євангеліє, на якому присягав Президент В. Ющенко, а в підручнику Мисана таких згадок взагалі немає! А варто було б хоча б в кількох реченнях розповісти про спільні заходи на підтримку Майдану більшості українських Церков. Напевно, цього не було зроблено, щоб не настроювати проти тієї Церкви, яка повела себе інакше, підтримавши Януковича. Це лише в попередній історії, крім достовірних фактів, можна повторювати деструктивні штампи переважно російсько-православного походження щодо католиків, а протестантів взагалі не помічати!

В підручнику “Мій Київ”, в цілому досить вдалому, міститься чимало інформації про православні святині (не лише у блоці про духовність Київської Русі). Так, Володимирському Собору присвячений цілий розворот (С. 56-57) . Звісно, радує, що відповідні підрозділи подаються не у редакції УПЦ МП. Але дивує майже цілковите умовчання про діяльність інших конфесій. Добре, що є розповідь про засновану Петром Могилою Київську академію, але, знову ж таки, жодним словом не згадані католицькі та протестантські навчальні заклади. Показово, що єдина фотографія неправославного (греко-католицького) храму підписана “Церква св.Миколи на Аскольдовій Могилі”. При цьому ілюструє вона розповідь про Крути, а не згадку про греко-католиків. Єдина інформація про останніх в аналізованому підручнику така: “Сагайдачний... був активним борцем проти нав'язуваної українському народові уніатської церкви”.

А поруч, до речі, мабуть для ілюстрації “традиційної” української релігійності, докладно подається опис Д.Яворницького відходу козака до монастиря “спасатися”: “Дуже часто козаки завершували своє життя в монастирях... Часом цей відхід у ченці справлявся урочисто, на виду у всіх і супроводжувався гомеричними веселощами та грандіозною пиятикою... Прощальник “сивоусий”... пив, їв і кидався танцювати навприсядки... по дорозі бешкетував (цікаво, як саме?), за всі збитки платив потерпілим золотом”, а тоді вже зачинався “спасатися” (Мій Київ. – С.43). Чи подумали автори підручника, а раптом школярам сподобається така модель релігійності: ціле життя “прожити на повну

катушку”, дозволяючи собі все що забажається, а потім на старість встигнути десь спастися?

Далі в розділах підручника, присвячених культурі, архітектурі, розвитку міста, нема більше ані слова, ані фотографії хоча б по одному з храмів неправославних конфесій, хоч серед ілюстрацій присутні явно другорядні споруди, які в художньому плані та за історичною та культурною цінністю поступаються таким спорудам, як костел Святого Миколая архітектора Владислава Городецького чи синагога Бродського.

Чи це результат роботи українсько-російської узгоджувальної комісії, яка піклувалася збереженням у підручниках духу братерства двох народів?

У виписаній таким чином українській історії важко прослідкувати логіку подій, зокрема й дотичних релігійно-церковної царини: спершу Візантія – ворог, з яким воюють, потім приймають звідти християнство, культурний злет після цього не супроводжується відповідним сталим державним розвитком, а навпаки, настають усобиці й починається занепад (і то ще до монголо-татарської навали). Далі церковне й культурне життя не надто розквітає за помірковано-кращих часів у князівстві Литовському, занепадає в Речі Посполитій під владою ворогів поляків-католиків та (про що написано значно стриманіше) – в Російській імперії. Потім боротьба українців за духовне відродження точиться на рідних землях під тією ж імперією та Австрійською (між тиском яких не пояснюється принципової різниці). Серед успіхів цієї боротьби в першому випадку (під Росією) фактично не згадуються якісь набутки на церковній ниві (ну, дійсно, просто особливо нема про що написати), а досягнення Греко-Католицької Церкви згадуються побіжно двома словами, причому абсолютно не пояснюється, чому саме ця Церква (раніше згадувана як польській витвір, нав'язувана киянам тощо) мала успіхи.

Й нарешті, в сучасній історії України, крім неконкретних згадок буквально у двох словах про духовне відродження, нема інформації про місце й роль у цьому відродженні Церков, про релігійно-церковне життя, жодним! словом не згадано про існування протестантів.

Таким чином, не надто зрозуміло, як кожні наступні події (в тому числі й пов'язані з релігійно-церковною й ширше - духовною проблематикою) впливають з попередніх, чому саме ряд сильних здобутків не стали наріжними каменями успішної розбудови нації й держави, на кому лежить відповідальність за внутрішні прорахунки та зовнішні поразки (невже завжди нам винні інші?), й нарешті – чому саме

краще нам буде серед європейців, що, чому і як саме єднає нас з ними духовно.

Конфесійно заангажована православна лінія послідовно проводиться (принаймні, практично присутня) і в інших нових підручниках. Наприклад, візьмемо чудовий (за оцінками спеціалістів) підручник з англійської мови, на обкладинці якого яскраво красуються помаранчеві гасла панорами минулорічного Майдану (серед них були, зокрема, за правду; на Майдані звучала і практично втілювалася міжконфесійна рівність). На сторінці підручника, присвяченій представленню держави Україна, знаходиться табличка основних її характеристик: територія, кількість населення, столиця, мова тощо. Навпроти рубрики “релігія” самотньо стоїть “Православна Церква” (Буренко В., Михайлик О. Dive into English. Підручник для 5 класу. – К., 2005. – С.9). Для порівняння, поруч в такому ж представленні Великобританії в рубриці релігії написано: протестантизм, католицизм.

Водночас, в підручниках трапляються “перли”, акцентування яких дуже характерні для часів атеїстичного навчання й виховання. Якщо католиків та протестантів або згадують переважно як ворогів чи принаймні неприємців (в минулому), або просто зовсім ігнорують (в сучасності), то православних висміюють. Але не в підручниках з історії, а з літератури: бо що ж можна закинути шановному письменникові, якій писав за мотивами народних оповідок! Та ще й про те, що дійсно, скажімо так, нерідко мало місце з батюшками... Так, з твору Василя Короліва-Старого “Потерчата” п’ятикласники довідаються про пригоди недолугого дяка Оверка, який напідпитку повертався з гостин на Храмове Свято та ледве не втопився у болоті, порятований добрим Домовиком та Потерчатами. На декількох сторінках докладно, реалістично і зі смаком зображується стан п’яного священнослужителя, який, на думку Домовика, взагалі-то хороший, веселий, та вже жалкує про те, що пішов “на совет нечестивих” (і це про учасників Храмового свята). “Особа духовна” представляється жалюгідно, посміховиськом, хоч і не без співчуття, а Домовик і Потерчата – кмітливішими, розважливішими й розумнішими за нього. Апогеєм розповіді є повернення врятованого “нечистою силою” героя додому: “Дяк увесь був вимазаний чорним глеєм, по всьому обличчю було розмазане багно, виглядав він, неначе мокра курка, а на самому носі налипла добра купа бруду, що висіла, мов кишка в індика”. Дяка, який “добре знав, що нашкодив”, зустрічає, вхопивши віника, дружина-дячиха такими словами: “Ах ти ж такий-сякий, забродо, п’янице! Ось я тобі покажу “раба Божого”! Побачимо, чи будеш ти й тепер “невредимий”! Після такої замальовки не надто втішає

кінцівка, де дяк розповідає дружині, що нечиста сила злякалася його щирих молитов, адже навряд чи це “спасє враження” дітлахів – врятує авторитет священнослужителя в їх очах (Мовчан Р. Українська література. Підручник для 5 класу. – К., 2005. – С. 63-69).

Чи думав хтось, що саме відкладеться у свідомості пересічних десятирічних школярів, лише меншість з котрих (й це переважно неправославні) відвідують ще й недільні школи, з подібних оповідок та паралельно пропонованої (на уроці історії) інформації про історичні цінності й заслуги Церкви (православної, бо якісь напрацювання інших майже й не згадуються)? Невже “дяки Оверки” є “спадкоємцями та продовжувачами” справи творців святої Софії, перших вітчизняних бібліотек, інших культурних здобутків після запровадження християнства, завдяки яким “Київська Русь стала рівною іншим європейським країнам”? Чи будуть вчителі доводити (й чи доведуть, якщо раптом візьмуться) школярам, що перші – то видатні талановиті, а другі – то хоч і типові (адже характерні герої народних оповідань і казок), але вимушені “збитки”. А якщо вже якась допитлива дитина поцікавиться, чому, ким вимушені? – то, мабуть, доведеться пояснювати, що винні (як завжди) якісь вороги чи принаймні несприятливі обставини. І це ще питання, кого згадають діти, коли почують повчання священника очно (поза школою) чи заочно у якихось навчально-виховних фрагментах шкільних уроків: будуть “піонерами” в цьому асоціативному ряді згадані досить абстрактно творці національних християнських скарбів чи соковито виписаний дяк Оверко, над поневіряннями якого напевно що реготатиме весь клас.

Отже, з аналізу шкільних підручників за новою програмою складається враження, що їх матеріал, який стосується церковно-релігійної тематики, часто подається у старому “совдепівському”, православно-атеїстичному трактуванні.

Взагалі, доводиться констатувати, що згадки про релігію, Церкви, священнослужителів, віруючих тих чи інших конфесій переважно постають у шкільних підручниках неймовірно, уривчасто й нелогічно вкрапленою еkleктикою. В цій ситуації запеклі дискусії щодо того, яку етику (загальнолюдську, християнську, віри чи ще якусь іншу) викладати в школі, й ширше - яку релігійну компоненту можна допускати у світську освіту, гадаються такими, що звужують проблему, а тому за означенням не здатні її вирішити. Лише продуманий комплексний підхід до відповідного актуальним потребам виховання нації змісту освіти, в якому не будуть обманювати себе й інших на предмет “стерильної незаідеологізованості” (по суті продовжуючи, поруч введення

національно-державницьких акцентів, відтворення старих шкідливих міфологем), може суттєво реформувати систему навчання й дати плідні для національно-державних інтересів наслідки.

Й доки ми не подолаємо, зокрема, в науковому та освітянському середовищі, деструктивного спадку неправди, напівправди й замовчувань щодо української історії, в тому числі її проблемних релігійно-церковних сторінок, доти в наших нащадків буде відтворюватися суперечливе сприйняття шляху власної нації серед сусідніх, а економічні, політичні й навіть культурні мотиви європейського вектору будуть підважуватися такими “духовними”, що начебто вказують протилежний напрямок зв'язку.

Жалко-Титаренко В., Лісовський А., Рудий Б.

НЕОБХІДНІСТЬ ВНЕСЕННЯ РЕАЦІОНІСТИЧНИХ ІДЕЙ ДО ПІДРУЧНИКІВ

Який стосунок креаціонізму до релігії? Ані креаціонізм, ані еволюціонізм не має безпосереднього стосунку до релігії, слугуючи лише підґрунтям для підсилення чи послаблення позицій релігії. Розбудова релігії на цій підставці є зовсім окремою річчю. Тому не можна закидати прихильникам реформування підручників „намагання замаскованого запровадження релігії в свідомість учнів”, бо тоді симетричне можна закидати прихильникам *нереформування* — „намагання замаскованого запровадження атеїзму в свідомість учнів”.

Велика відповідальність за правильне висвітлення головного світоглядного питання. У школах ми розповідаємо дітям лише про успіхи сучасної науки та не розповідаємо про її помилки. Нам властиво дещо перебільшувати значення й можливості науки і замовчувати її обмеженість, замовчувати питання, на які вона не має відповідей. Це спричинює формування у дітей образу такої собі “тітоньки Науки” (з великої літери), яка усе знає, скрізь побувала (і в минулому, і в майбутньому) і на будь-яке питання (навіть про виникнення життя, походження Землі та Всесвіту) має 100%-во достовірну відповідь, з якою не погодиться хіба що упереджена або вузьколоба людина.

Якщо після закінчення школи людина вступить до університету, де вивчаються природничі науки, то незабаром вона зрозуміє, що

насправді все є не зовсім таким або зовсім не таким, як її навчали. Ця людина побачить, що не на всі питання наука спроможна відповісти сьогодні, та що є певні питання, на які вона в принципі неспроможна відповісти. А що буде, якщо вона (ця людина) не вступить до подібного університету?

Тому ми мусимо бути дуже обережними щодо навчальної програми, адже уявлення про **походження світу є центральним світоглядним питанням**. Мусимо стежити за тим, аби підручники адекватно відображали швидкий розвиток науки, й програма змінювалася відповідно до нових відкриттів і фактів. А. Гітлер якось сказав: “Дозвольте мені контролювати підручники, і я зможу контролювати країну...”. Те, якою Україна буде завтра, залежить від того, як ми виховаємо нове покоління сьогодні.

Пропонуючи увазі дітей лише одну з гіпотез (еволюційну), ми в такий спосіб **робимо за них вибір**, який повинні зробити вони самі.

Хиби сучасних підручників щодо проблеми походження. Виклад питання походження світу у теперішніх підручниках є вкрай однобічним. Грубо кажучи, червоною ниткою скрізь проведено думку, що люди колись були мавпами, мавпи — ящірками, ті — амебами, амеби — камінцями в океані, самі ж камінці виникли з водню, який, нарешті, виник з вакууму. Причому, ця думка подається не як *гіпотеза*, а як *наукові дані*, — а авторитет науки є беззаперечним. Таким чином, авторитет науки в питаннях Устрою світу використовується для виправдання *дискусійних ідей* у питаннях Походження цього устрою.

Отже, підручники містять хиби у питаннях, що стосуються питань походження і розвитку життя на Землі. Ці хиби можна розбити на дві групи: відверто неправдивого характеру та спекулятивно-необ'єктивного (однобічного) характеру. До першої групи, наприклад, відносяться: подача еволюційної концепції в якості *теорії* замість *гіпотези*; наведення різноманітних витворів *уяви* (а не *наукових фактів*) — зображень „первісного плазуна”, „первісного ссавця”, „первісного птаха”, динозавра в „напів-пір'ї”, „мавпо-людини”, „людського стада”, різноманітних „схем родоводу людини (Парапитек...)”; вивчення давно спростованих „законів” (*біогенетичний закон Геккеля*); згадування „зябер” у людських зародків; твердження на зразок „Латимерія існувала 300-400 млн. р. тому, мала легені, могла дихати атмосферним киснем” і т.і.

До другої групи відносяться, наприклад: „Пір'я... виникло з рогових лусочок... плазунів”, „Ласти перетворилися на кінцівки”, „Кінцівки цих тварин перетворилися на ласти”, „І такий апарат